

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

Юрій Остапець

РОЗВИТОК ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

**ПРОГРАМА ТА ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

Ужгород – 2019

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

Юрій Остапець

**РОЗВИТОК ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

**ПРОГРАМА ТА ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

(для студентів спеціальності 9.052 – Політологія)

Ужгород – 2019

УДК 329 (4-6 ЄС) (076)
О-76

Остапець Ю. Розвиток партійних систем країн Європейського Союзу: навчально-методичні рекомендації (для студентів спеціальності 9.052 – Політологія). Навчально-методична серія «КАФЕДРА»; [Ужгород. нац. ун-т; ф-т суп. наук; кафедра політології і державного управління]. Ужгород, 2019. 22 с.

Розробник:

Остапець Юрій Олександрович, доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політології і державного управління, декан факультету суспільних наук ДВНЗ «УжНУ»

Рецензенти:

Климончук Василь Йосипович, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Шелемба Михайло Михайлович, кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій Ужгородського національного університету

Навчально-методичні рекомендації до курсу «Розвиток партійних систем Європейського Союзу» затверджені на засіданні кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук, протокол, № від 2019 року.

Затверджено Вченою радою факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет», протокол № 9, від 24 червня 2019 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	7
3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	8
4. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....	13
5. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ.....	20
6. ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ	21
7. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:	21

ВСТУП

МІЖ МЕЙНСТРИМОМ І ПОПУЛІЗМОМ: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Результати парламентських виборів в країнах Європейського Союзу протягом останнього десятиліття свідчать про еволюцію їх партійно-політичного ландшафту в сторону інституціалізації антисистемної політики, носіями якої є, як правило, популістські партії.

Логіку цих системних змін можна охарактеризувати таким чином. У перші повоєнні десятиліття партійний простір країн Західної Європи було структуровано мейнстрімними партіями: консерваторами, лібералами, християнськими демократами, соціал-демократами та іншими. Мейнстрім (основна течія) – переважний напрямок в якійсь галузі (наука, культура, політика) для певного відрізка часу.

Мейнстрімні (традиційні, класичні) партії виникли як масові і кадрові партії. Кадрові партії, будучи носіями консервативної і ліберальної ідеології, представляли інтереси привілейованих верств суспільства, не мали масового членства і орієнтувалися виключно на електоральний результат. Масові партії, відображали політичні устремління соціальних низів, мали чітко вибудовану організаційну структуру і базувалися на соціалістичній та комуністичній ідеології. Поява масових партій, обумовлена розширенням виборчого права, яке стало генеральним трендом XIX – першої половини XX століття.

Згідно С. Ліпсетом і С. Рокканом ці партії відображали інтереси соціальних груп, які знаходяться між собою в структурних конфліктах, що виникли внаслідок чотирьох типів розмежувань: центр - периферія, держава - церква, місто - село, власники - наймані працівники.

В процесі еволюції стираються різниця між кадровими та масовими партіями, оскільки кадрові партії створюють організаційні структури, а масові – перестають бути такими в силу зменшення членської бази. А також між партіями поступово стираються ідеологічні відмінності, що призводить до появи всеохоплюючих партій (О.Кірххаймер). Типологічними ознаками таких партій є наступні: а) радикальне усунення ідеологічних компонентів; б) зміцнення позицій професійних політиків; в) зменшення ролі рядових членів партії; г) електоральна стратегія, націлена на залучення максимально широких верств населення.

З кінця 70-х у партійному ландшафті західноєвропейських держав з'являється нова партійна «сім'я» – у всіх європейських країнах виникають партії «зелених». Це була перша хвиля виникнення партій постматеріальних цінностей. Тривалий час час «зелені» залишалися єдиним помітним інституційним наслідком проникнення постматеріальних цінностей в політичну сферу. Концепція постматеріальних цінностей була запропонована в рамках теорії «безшумної революції» Р. Інглхарта. Він вважав, що при переході до постмодерну відбувається «зсув від матеріальних цінностей з акцентом на

економічній і фізичній безпеці, до цінностей постматеріальних, з акцентом на проблемах індивідуального самовираження і якості життя».

Безпрецедентний рівень економічного процвітання і держава загального добробуту, які виникли після Другої світової війни, сприяли складанню особливої системи цінностей у нових поколінь людей, яка базувалась на почуттях екзистенціальної безпеки. Конфлікт «матеріальних і постматеріальних цінностей» стимулював виникнення нових партій і політичних рухів. Новий розкол спровокував виникнення т.з. рухів «однієї проблеми». А з кінця 90-х з'являється ще одна успішна партійна «сім'я» під загальною назвою «нові праві» / радикальні праві популісти. Їх вихід на авансцену західноєвропейської політики, підкреслює Г.Вайнштейн, призводить до якісної зміни політичного простору, зумовленого виникненням нової лінії партійного протистояння – конфлікту системного мейнстріму і антисистемного популізму. За підрахунками Г. Вайнштейна в XXI ст. з'явилося 69 нових політичних партій, які активно беруть участь у політичному житті європейських країн, що свідчить про суттєве оновлення їх політичного ландшафту.

Виникнення правих популістських політичних партій (їх ще називають антисистемними) було реакцією на виникнення нового гострого конфлікту між глобалізованою постмодерністською елітою і громадянами національних держав (конфлікт «глобалізовані еліти – антиглобалістськи налаштовані маси»). Одна з найбільш глибоких ліній розколу між прихильниками традиційних цінностей і національних держав, з одного боку, і глобалізованими елітами, з іншого, проходить з питання міграційної політики.

Розглядаючи появу і електоральний успіх антисистемних партій, слід зазначити складність самого феномену антисистемності в сучасних суспільствах. Якщо в середині XX ст. антисистемність була синонімом антидемократичності, естремізму, то в сучасних політиках її характеризують неприйняття окремих принципово важливих напрямків системної політики, що породжує євроскептицизм, антиглобалізм, антиімміграційну риторичку, протидію політиці мультикультуралізму тощо.

Розмежування системних і антисистемних партій нині значно ускладнюється оскільки останнім часом спостерігається зближення їх позицій по низці важливих політичних питань. Як результат антисистемні партії все більше вростають в простір системною політики, а мейнстрімні запозичують риторичку свої опонентів (правих популістів). Наприклад, якщо частка громадян, які вважають міграційну політику як найважливішу для країни проблему, зростає в 2015-2017 рр. з 24 до 77%, то ігнорування цієї тенденції мейнстрімними партіями значить для них політичне самогубство. Таким чином, прагнення забезпечити електоральну підтримку змушує керівництво мейнстрімних партій радикалізувати власні позиції по ряду питань: міграційна політика, мультикультуралізм та ставлення до мігрантських меншин, змісту процесу і темпів євроінтеграції, протистояння «брюссельській бюрократії».

У програмних установах популістських партій нерідко виявляється досить складне поєднання «правої» націоналістичної, консервативної соціально-культурної складової і лівих економічних підходів. Тому популізм не

можна вважати ідеологією. Це скоріше політичний стиль, направлений на завоювання максимально широкої громадської підтримки. Популізм – це стратегія політичної боротьби, яка має на увазі безпосереднє звернення до «простого народу» і протиставлення його «корумпованій еліті». Намагаючись відмежуватися від мейстрімних партій, популісти часто називають себе «рухами», «фронтами», «лігами», «союзами» і т.д. Популістські партії виникають і мають електоральний успіх тоді, коли системні партії не прислухаються до вимог народу, і, відповідно, певні виклики не представлені в їх програмах. Термін «популізм» походить від латинського слова «populus», яке позначає народ. У політичному лексиконі він вперше став вживатися в США, де в 1892 році була заснована Популістська партія.

Змінюється в кінці ХХ ст. і організаційна модель політичних партій, що призводить до появи нового типу партій - картельних. Концептуалізація партій даного типу була запропонована Р.Кацем і П. Меєром, які виділили наступні їх ознаки: а) зрощування з державою через доступ до публічних посад; б) значно зросла державне фінансування; в) ослаблення міжпартійної конкуренції та утворення «владних партійних картелів»; г) підвищення ступеня персоналізації і професіоналізації політики.

Загальна тенденція може бути виражена динамікою різних форм активності партій в мережі: інформаційні вебсайти партій, від них – до персональних вебсайтів, до розсилки новин через електронну пошту, до мережових організацій політичних кампаній, до мережових дискусійних форумів, до електронного листування, до використання мобільного зв'язку, до блогів і участі в соціальних мережах і чатах. Так з'являються інтернетівські (віртуальні), кіберпартії.

Х.Маргітс перша запропонувала доповнити типологію політичних партій (кадрові, масові, всеохоплюючі, картельні) новим типом – кіберпартії. Основну відмінність цього нового типу партій від попередніх вона бачить у відмові від звичайного формального членства і переході на прямі зв'язки з виборцями. Ознаки кіберпартій Л.Сморгунов окреслює наступні: а) прямі зв'язки з виборцями; б) відсутність членства; в) мережеві канали комунікації; г) партії як організації (не інститути) функціонують на межі між державою і суспільством; д) високий рівень персоніфікації політики. Ця характеристика властива тим традиційним партіям, які починають активно використовувати Інтернет у своїй діяльності. Наприклад, ПП «За кращу Угорщину» («Йоббік»), Партія свободи в Нідерландах, створена Г.Вілдерсом, і яка, власне, складається з однієї людини, ПП «Рух Палікотта» (Польща), ПП «Рух п'яти зірок» (Італія), ПП «Простий народ і незалежні особистості» (Словаччина) та інші.

Таким чином, до сучасних тенденцій розвитку партійних систем можна віднести такі: а) зміна їх акторної структури, яка пов'язана з електоральними успіхами антисистемних партій; б) підвищення рівня персоніфікації і професіоналізації політики; в) поява мережових (віртуальних) партій як результат використання ними нових можливостей інформаційних технологій.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета навчальної дисципліни. Нормативний курс покликаний дати аспірантам теоретичні знання щодо виникнення, утворення, діяльності політичних партій в сучасних суспільствах.

Відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики та освітньо-професійної програми напряму підготовки 9.052 – «Політологія» (галузь знань: «Соціальні та поведінкові науки») після засвоєння дисципліни «Теорія партій і партійних систем» студент повинен:

знати:

- об'єкт, предмет вивчення дисципліни та методологію, яка використовується в політичній науці для вивчення політичних партій і партійних систем;
- зміст основних категорій дисципліни;
- тенденції розвитку політичних партій та партійних систем на сучасному етапі
- характерні особливості виборчих систем країн Європейського Союзу;
- основні етапи еволюції партійних систем країн Європейського Союзу;

вміти:

- застосовувати методологію дослідження політичних партій для аналізу партійних систем різних країн;
- орієнтуватися в проблематиці основних тенденцій розвитку сучасних політичних партій та партійних систем;
- розрізняти типи і специфіку функціонування різних типів партійних систем;
- визначати рейтинг політичних партій за визначеними критеріями;
- використовувати емпіричні індекси для аналізу партійних систем;
- готувати повідомлення, виступи, наукові статті на партіологічну проблематику;
- давати критичну оцінку діяльності політичних партій в сучасному соціумі (як в Україні так і за її межами)
- використовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань;
- консультувати суспільно-громадських діячів з питань щодо утворення та діяльності політичних партій.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ТЕМА 1. ЕТАПИ ІСТОРИЧОЇ ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Сутність поняття «політична партія». Різноманітні підходи до трактування сутності політичних партій. Партії як основні суб'єкти політичної діяльності. Роль партій у життєдіяльності суспільства. Функції політичних партій.

Історичні етапи становлення політичних партій. Передісторія політичних партій – протопартійні утворення в Стародавній Греції та Римі, містах Середньовічної Європи.

Етапи становлення політичних партій за М.Вебером: 1) аристократична група, політичні клуби, сучасні масові партії. Відмінність в генезі політичних партій і вплив її на організаційну структуру та методи діяльності партій.

Причини виникнення сучасних масових політичних партій: індустріальна та політична революція в країнах Західної Європи, політичні кризи, модернізаційні процеси тощо. Виникнення перших політичних партій в Європі, США, Японії (Ліберальне товариство реєстрації виборців – 1861 р., Загальнонімецький союз робітників – 1863 р. та ін.).

Основні віхи розвитку масових політичних партій: 1) до 1917 р.; 2) до закінчення Другої світової війни; 3) до сучасних днів.

«Криза» політичних партій та її інтерпретація. Причини виникнення всеохоплюючих та картельних партій у другій половині ХХ ст.: соціальні трансформації, нівелювання інтересів різних прошарків суспільства, можливість впливу на електорат на відстані за рахунок потужних медіа-ресурсів, концентрація значних капіталів в межах окремих фінансово-олігархічних груп.

ТЕМА 2. СІМ'Я ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Суть поняття «сім'я політичних партій». Концепція сімей (родин) політичних партій, котрі представляють виразну і окрему ідеологічно-програмну самоідентичність. Критерії родин політичних партій: генетичний, матеріальний та організаційний. Генетичний критерій – пов'язаний із появою спільних рис між партіями, котрі оформились у результаті однакового процесу інституалізації. Програмний критерій тісно пов'язаний з генетичним. Політичні партії, які належать до «генетичних» сімей партій, намагаються реалізувати близькі пункти своїх програм. Організаційний критерій пов'язаний із створенням наднаціональних об'єднань, які об'єднують подібні типи партій (наприклад, Соцінтерн, Ліберальний Інтернаціонал).

Сім'я комуністичних партій. Витоки та причини комуністичного руху. Етапи становлення комуністичних партій. Сім'я соціал-демократичних партій. Причини виникнення соціал-демократичних партій в II-й половині ХІХ - поч. ХХ ст. Сучасний стан соціал-демократичних партій. Причини виникнення

партій на переломі XIX - XX ст. Сім'я ліво-лібертальних партій та їхні типи: екологічні партії (зелені), ліво-соціалістичні партії, ліво-лібертальні.

Сім'я християнсько-демократичних партій. Три категорії угруповань хдп: а) партії католицького походження; б) партії, що представляють інтереси католицької громади та протестантів; в) малі християнські партії протестантського чи католицького походження.

Сім'я консервативних партій. Причини виникнення консервативних партій на переломі XIX і XX ст. Два типи угруповань консервативних партій: а) загальнонаціональні партії, котрі намагаються відмовитись від класового звернення до виборців і замінити його універсальною ідеологією “понад поділами”; б) загальнонародні партії популістської виборчої підтримки. Сім'я праворадикальних партій, та їх типи: 1) праворадикальні партії старого типу; 2) праворадикальні партії нового типу.

ТЕМА 3. МІЖНАРОДНІ ОБ'ЄДНАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Інтернаціонали як форма міжнародних об'єднань політичних партій. Історичні інтернаціонали., причини виникнення, основні напрямки діяльності.

Міжнародне товариство робітників – I Інтернаціонал (Лондон, 1864). Організаційна структура I Інтернаціоналу та його роль у координації робітничого руху. Розкол в I Інтернаціоналі та виникнення Анархістського інтернаціоналу (1872). Розпуск I Інтернаціоналу (1876).

Утворення II Інтернаціоналу та його головні завдання (1889 – 1914). Бернський інтернаціонал (1914). Другий з половиною Бернський інтернаціонал (1921). Соціалістичний інтернаціонал як об'єднання двох Бернських інтернаціоналів (1923). IV Інтернаціонал (1938) Л. Троцького.

Сучасні інтернаціонали. Соціалістичний інтернаціонал (Франкфурт, 1951). Франкфуртська декларація «Цілі і завдання демократичного соціалізму». Концепція демократичного соціалізму її сутність концепції та основні складові. Діяльність Інтернаціоналу на сучасному етапі.

Ліберальний інтернаціонал (Оксфорд, 1947). Маніфест лібералів. Християнсько-демократичний Інтернаціонал (1982). Витоки інтернаціоналу – Всесвітній союз християнських демократів (1961). Партії члени Інтернаціоналу.

Утворення консервативного інтернаціоналу. Європейський демократичний союз як міжнародне об'єднання консервативних партій (Зальцбург, 1978). Міжнародний демократичний союз (Консервативний інтернаціонал) – Лондон, 1983.

Парламент Європейського Союзу, його партійна структура. Вибори до Європейського парламенту.

ТЕМА 4. ЕМПІРИЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ

Індекс ефективної кількості електоральних і парламентських партій (М.Лааксо і Р. Таагапера). Індекс диспропорційності Д. Рає та А. Лейпхарта, індекс пропорційності Р. Гюнтера. Індекс агрегації Л. Маєра про ступінь сконцентрованості партійних систем.

Індекс фракційності Д. Рає. Індекс фракційності як критерій класифікації партійних систем. Індекс урядової істотності (індекс урядової участі та індекс урядової відповідальності). Вимірювання індексом впливу партій на діяльність уряду. Індекс Педерсена та вимірювання усталеності партійних уподобань виборців. Індекс Т Ванханен про вплив партій на процес демократизації.

Індекси націоналізації політичних партій і партійних систем. Розрахунок евклідової відстані для характеристики типових/девіантних регіонів за результатами виборів.

ТЕМА 5. ФОРМУВАННЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ ТА ОСНОВНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ПАРТОГЕНЕЗ

Погляди засновників партології на процеси формування партійних систем. А. Токвіль про особливості формування партійної системи США. Етапи становлення партійної системи США відповідно до теорії Дж. Брайса.

Головні фактори впливу на формування багатопартійних європейських систем відповідно до Дж. Брайса. Ворожнеча багатих і бідних (капіталістів і робітників). Протистояння по пибаннях землеволодіння. Релігійна боротьба. Ворожнеча між національностями. Дискусії про переваги монархічного і республіканського правління. Протистояння по питанню розширення діяльності держави і збільшення свободи торгівлі.

Фактори впливу на генезу партійних (утворення багатопартійних систем) систем за Е. Лоуеллом. Відсутність консенсусу в суспільстві щодо форми правління. Постійна зміна форм правління. Риси національного характеру (відсутність державницьких традицій, небажання утворювати політичні організації тощо). Виборча система. Практика роботи партійних фракцій у парламенті.

Сучасні погляди на генезу партійних систем. М. Дюверже про особливі і загальні фактори впливу на еволюцію партійних систем. Особливі фактори (особисте суперництво між національними лідерами, політична ситуація, етнічні проблеми тощо). Загальні фактори (тип виборчої системи).

С. Ліпсет, С. Роккан про 4 типи соціально-політичних розмежувань та їх вплив на партійну систему. Конфлікт між центром і периферією. Конфлікт між державою і церквою. Конфлікт між містом і селом. Конфлікт між власниками і робітниками. Теорія розмежувань на сучасному етапі. Виокремлення нових типів розмежувань

Сутність партійної системи та її характеристики. Фактори, які впливають на формування партійних систем. Суспільно-політичні розколи та їх трансформація на партійні системи (теорія С. Роккана). Вплив виборчих систем на формування систем партійних. Закони М. Дюверже.

Класифікація партійних систем, критерії класифікації. Класифікація партійних систем Дж. Сарторі. Однопартійна система. Гегемоністська партійна система. Партійна система домінування. Двопартійна система. Різновиди двопартійних систем. Слабкі і сильні сторони двопартійної системи. Партійні системи США і Великобританії. Партійна система обмеженого плюралізму. Партійна система поляризованого плюралізму. Партійні системи країн Західної

Європи (Австрія, Бельгія, Данія). Особливості становлення партійних систем країн Центральної та Східної Європи (Польща, Угорщина, Чехія). Атомізована партійна система.

ТЕМА 6. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Особливості формування партійних систем країн Західної Європи. Основні чинники впливу на формування партійних систем. Вплив суспільно-політичних розмежувань. Характеристика виборчих систем. Партійні системи і форми правління. Класифікація партійних систем у країнах Західної Європи. Класифікація Дж. Сарторі. Класифікація П. Маєра. Ефективна кількість електоральних та парламентських партій. Величини показників індексів на сучасному етапі та причини такого стану. Ліквідація жорсткого ідеологічного протистояння між капіталістичною і комуністичною системою. Поява нових внутрішніх і глобальних суспільних викликів. «Втома» від традиційних партій. Державне фінансування політичних партій.

Тенденції розвитку партійних систем країн Західної Європи. Збільшення кількості держав, де на виборах перемагають великі партії. Малі партії пов'язані з новими суспільними викликами. Відхід у минуле біпартійних систем. Перетворення партій на державно-суспільний інституту (теорія партійної держави). «Криза партій». Зміна у середовищі лівих партій. Збільшення впливу і популярності правих партій.

ТЕМА 7. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Методологічні засади дослідження політичних партій у суспільствах, які трансформуються. Специфіка функціонування партійних систем на різних стадіях демократичного переходу. Консолідована партійна система. Показники консолідованої партійної системи – зниження рівня партійної фрагментації та рівня електоральної неусталеності партійних уподобань.

Етапи формування партійних систем у країнах ЦСЄ за Дж. Сарторі: поляризації, фрагментації, плюралізму.

Типи партій у країнах ЦСЄ (К. Джанда). Партії масових демократичних рухів. Партії залишки комуністичних партій. Відновлені довоєнні партії. Етнічні партії. Партії нових соціальних цінностей. Екзотичні партії.

Вплив соціально-політичних розмежувань на формування партійних систем (теорія С. Роккана, С. Ліпсета). Г. Голосов про сім проблемних вимірів, які співвідносяться з конфліктними лініями С.Ліпсета і С. Роккана. Культурно-етнічний, релігійний, соціально-економічний, зовнішньополітичний, вимір „місто–село” та вимір „підтримки режиму” .

Основні тенденції розвитку партійних систем країн ЦСЄ. Вплив виборчих систем на формування систем партійних. Вплив форми правління на формування партійних систем.

ТЕМА 8. ВИБОРЧІ СИСТЕМИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Вибори в країнах ЄС. Парламентські, президентські вибори та вибори органів місцевого самоврядування. Історичні особливості та передумови формування виборчих систем.

Пропорційні виборчі системи формування парламентів (Естонії, Латвії, Польщі, Словаччини, Чехії). Особливості застосування пропорційної системи: виборча формула, виборчий поріг, система виборчих списків, величина виборчих округів.

Змішані виборчі системи формування парламентів у країнах ЄС (Литва, Румунія, Угорщина). Особливості застосування змішаних виборчих систем, їх вплив на структурування парламентів та формування партійної системи.

ТЕМА 9. ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ПРОЦЕСИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КОНФІГУРАЦІЮ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ (2018 р.)

Парламентські вибори в Чеській Республіці (20-21 жовтня 2017 р.). Розстановка політичних сил напередодні виборів. Участь громадян у виборах. Переможці парламентських виборів: ПП «Акція незадоволених громадян», Громадянська демократична партія, ПП «За свободу і пряму демократію», Комуністична партія Чехії і Моравії, Чеська соціал-демократична партія, ХДС – ЧНП, ПП «Мери і незалежність», ПП «ТОР 09». Конфігурація парламенту за результатами виборів. Склад урядової коаліції.

Парламентські вибори в Угорщині (8 квітня 2018). Розстановка політичних сил напередодні виборів. Участь у виборчій кампанії. Переможці виборів: ПП «ФІДЕС», ПП «За кращу Угорщину», ПП «Діалог», ПП «Політика може бути іншою», ПП «Демократична коаліція». Конфігурація партійної системи за результатами виборів. Структура урядової коаліції.

Парламентські вибори в Німеччині, Австрії, Італії. Особливості організації виборчих кампаній та розстановка політичних сил. Переможці виборів. Праві політичні партії у виборчій кампанії та причини їх високого рейтингу (правий тренд у практичній політиці країн ЄС). Структура урядових коаліцій.

4. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. ЕТАПИ ІСТОРИЧНОЇ ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

1. Витоки партійності в історії людства
2. Масові політичні партії: причини виникнення та сутнісні ознаки
3. Криза політичних партій (70-ті роки ХХ ст.), її причини та наслідки
4. Всеохоплюючі, електоральні та картельні партії
5. Партії постматеріальних цінностей

Література:

1. Гантер Р., Даймонд Л. Види политических партий: Новая типология. *Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире*. М.: ИНИОН РАН, 2006. С. 54 – 61.
2. Деттербек К. Картельные партии в Западной Европе. *Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире*. М.: ИНИОН РАН, 2006. С. 45–54.
3. Джанда К. Сравнение политических партий: исследование и теория. Современная сравнительная политология. Хрестоматия. М.: Московский общественный научный фонд, 1997. С. 84–143.
4. Дюгурова А. Институционализация партийных систем: введение в проблему. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/institutsionalizatsiya-partiynyh-sistem-vvedenie-v-problemu/viewer> (16.12.2019)
5. Ефективність політичних партій: проблеми та перспективи. *Парламент. Інформаційно-аналітичне видання «Лабораторії законодавчих ініціатив»*. 2007. № 1. С. 2–45.
6. Игнаци П. Партии и демократия в постиндустриальную эру. *Политическая наука: Политические партии, демократия и качество государственного управления в современном обществе*. М.: ИНИОН РАН, 2010. – № 4. – С. 49–77.
7. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющееся общество. *Полис. Политические исследования*. 1997. № 4. С. 6–32.
8. Кац Р., Мэйр. Изменение моделей партийной организации и партийной демократии: Возникновение картельных партий. *Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире*. М.: ИНИОН РАН, 2006. С. 27–45.
9. Липсет С. Неизбывность политических партий. *Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире*. 2006. № 1. С. 14–27.
10. Политическая наука: Социально-политические размеживания и консолидация партийных систем. М.: ИНИОН РАН, 2004. № 4. 244 с.
11. Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире. – М.: ИНИОН РАН, 2006. № 1. 284 с.
12. Политическая наука: Политические партии, демократия и качество

- государственного управления. М.: ИНИОН РАН, 2010. № 4. 232 с.
13. Политическая наука: Партии в соревновательных и несоревновательных политических системах. М.: ИНИОН РАН, 2015. № 1. 273 с.
  14. Рибій О. Партийна картелізація: новий рівень взаємовідносин партій, держави та суспільства. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних ім. І.Ф.Кураса НАН України*. 2011. № 3 (53). С.45–56.
  15. Сморгунов Л. Феномен новых партий и его влияние на электоральное поведение. *Человек. Сообщество. Управление*. 2008. № 1. С.4–16.
  16. Сморгунов Л. Сетевые политические партии. *Полис. Политические исследования*. 2014. № 4. С. 21–37.
  17. Соловьев Э. Эволюция партийных систем: новая точка бифуркации? *Контуры глобальных трансформаций*. 2018. Том 11. № 3. С.185–198.
  18. Шипунов Г. Партії «нової політики» як феномен постіндустріального суспільства: ідейно-інституційні особливості. *Панорама політологічних студій. Науковий вісник РДГУ*. 2016. Випуск 14. С. 211–218.

Тема 2. СІМ'Ї ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1. Критерії родин політичних партій
2. Комуністичні партії: витоки комуністичного руху та сучасний його стан
3. Християнсько-демократичні партії
4. Консервативні партії
5. Популістські праворадикальних партій: генеза та фактори успіху

Література:

1. Голосов Г.В. Сравнительная политология: Учебник. – 3-е изд., перераб. И доп. / Г. В. Голосов – Изд-во Европ. Ун-та в С.-Петербурге, 2001. – 368 с.
2. Мартьянов Д. Сравнительный анализ постматериалистических партий (на примере «зелёных» и пиратов). *Вестник Пермского университета. Политология*. 2013. № 2. С. 20–32.
3. Мудде К. Популистские праворадикальные партии в современной Европе. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/populistskie-pravoradikalnye-partii-v-sovremennoy-evrope/viewer>
4. Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика.– Львів, 2005.
5. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 391 с.
6. Сморгунов Л. Современная сравнительная политология. М.: РОССПЭН, 2002. 472 с.
7. Теория партий и партийных систем: Учебное пособие для студентов вузов. М.: АспектПресс, 2008. 367.
8. Теория партий и партийных систем: Хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 2008. 400 с.
9. Шведа Ю. Партії та вибори: енциклопедичний словник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 750 с.

10. Шипунов Г. Принципи концептуалізації ідейно-інституційної еволюції лівих політичних партій. *Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.01. – історія та теорія політичної науки*. Львів, 2018. 532 с.

Тема 3. ЕМПІРИЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ І ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ

1. Емпірична методологія в теорії політичних партій і партійних систем
2. Вимірювання ефективної кількості парламентських і електоральних партій
3. Вплив виборчої системи на партійну (індекс пропорційності / диспропорційності)
4. Волатильність електоральних уподобань та способи її вимірювання
5. Індекс націоналізації політичних партій і партійних систем.

Література:

1. Голосов Г. Фрагментация партийных систем: новый метод измерения и его применение к результатам выборов российских региональных законодательных собраний (2003–2008). *Электоральное пространство современной России. Политическая наука: Ежегодник 2008*. М.: РОССПЭН, 2009. С. 9–27.
2. Голосов Г., Григорьев В. Национализация партийной системы: российская специфика. *Политическая наука*. 2015. №1. С.128–156.
3. Балашова О. Дослідження партійної системи через призму кількісної методології. *Політичне життя*. 2018. № 2. С.5–13.
4. Остапець Ю., Гайданка Є., Ключкович А. Марадик Н. Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід для України. Серія «Studia Regionalistica» / № 8; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія». Ужгород: ПП Данило С. І., 2014. 256 с.
5. Лешанич М., Остапець Ю. Націоналізація чи регіоналізація: розрахунок індексу націоналізації для аналізу гомогенності голосування українських виборців за результатами парламентських виборів 1998–2014 рр. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці 14 травня 2019 року)*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. С.26–32.
6. Педерсен М. Электоральная неустойчивость в Западной Европе (1948 – 1977). *Теория партий и партийных систем: Хрестоматия*. М.: Аспект Пресс, 2008. С. 273–281.
7. Теория партий и партийных систем: Учебное пособие для студентов вузов. М.: АспектПресс, 2008. 367.
8. Туровский Р. Национализация и регионализация партийных систем: подходы к исследованию. *Полития*. 2016. №1. С.162–180.

9. Туровский Р. Электоральное пространство России: от навязанной национализации к новой регионализации? *Полития*. 2012. №3. С.100–119.

Тема 4. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

1. Вплив суспільно-політичних розмежувань на формування партійних систем
2. Нормативно-правова основа функціонування політичних партій
3. Деідеологізація та її вплив на інституціалізацію партій
4. Нормативно-правова основа функціонування політичних партій
5. Інституційні характеристики партійних систем
6. Типологізація партійних систем
7. Тенденції та перспективи розвитку партійних систем

Література:

1. Бадаева А. Ультраправые в Западной Европе: на пределе возможностей. *Международная экономика и международные отношения*. 2018. № 2. С. 37–46.
2. Байковський Б. Регіональні та регіоналістські партії у політичному просторі Європи / Б. Байковський, З. Зінько // *Грані*. – 2013. – №6. – С. 144–149.
3. Бунь В. Вплив інституційних факторів на електоральний вибір. *Формування органів влади як результат виборчого процесу 2006: Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції*. Львів: ЦПД ЛНУ ім.І.Франка, 2006. С.22–28.
4. Бунь В. Соціополітичні поділи як детермінанти електорального вибору: суть та основні теорії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія*. 2009. Вип. 12. С. 79–83.
5. Вайнштейн Г. Трансформація західноєвропейського політичного ландшафту і інституціоналізація антисистемної політики. *Мировая экономика и международные отношения*. 2018. Том 62 (№ 5). С. 17–28.
6. Вайнштейн Г. Евроскептицизм: новый фактор европейской политике. *Мировая экономика и международные отношения*. 2015. № 8. С.40–48.
7. Вайнштейн Г. Европейский популизм в конце 2010-х. *Мировая экономика и международные отношения*. 2018. № 3. С.29–38.
8. Волгов М. Багаторівневі політичні партії та тренд децентралізації: теоретичний аспект у сучасному англomовному науковому дискурсі. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2013 . № 6 (68). С.198–207.
9. Грибовский В. Правый популизм: особенности политического феномена. *Научно-аналитический вестник ИЕ РАН*. 2019. № 1. С. 61–64.
10. Кодекс належної практики у виборчих справах. Керівні принципи та пояснювальна доповідь, ухвалені Венеціанською комісією на 52-й сесії

- (Венеція, 18-19 жовтня 2002 року), Європейська комісія за демократію через право, CDL-AD (2002) 023 rev. URL: [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDLAD\(2002\)023rev-ukr.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDLAD(2002)023rev-ukr.pdf).
11. Литвин В. Інституційно-процесуальні та політико-поведінкові атрибути і різновиди напівпрезидентської системи правління: порівняльний аналіз на прикладі країн Європи. *Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути і процеси*. Львів, 2018. 815 с.
  12. Липсет С., Роккан С. Структури размеживаний, партийные системы и предпочтения избирателей. Предварительные замечания. *Политическая наука: Социально-политические размеживания и консолидация партийных систем*. 2004. № 4. С. 204–235.
  13. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 391 с.
  14. Романюк А., Шведа Ю., Шумельда О. Політико-правові аспекти фінансування політичних партій: світовий досвід та Україна.- Львів, 2003.
  15. Сидорчук О. Становлення громадян до партій і джерел їхнього фінансування. URL: https://dif.org.ua/uploads/pdf/1456483459_4026.pdf
  16. Спасский Е. Трансформация политических партий и их типологическая концептуализация: опыт западной партологии. *Полития*. 2008. № 2. С.103–111.
  17. Хенкин С. М. Региональные и этнические партии в Европе. *Современная Европа*. 2007. № 1. С. 152–156.
  18. Холодковский К. Перестройка западноевропейской партийной системы. *Мировая экономика и международные отношения*. 2016. № 7. С.16–24.
  19. Швейцер В. Партии и движения политической альтернативы современной Европы. *Научно-аналитический вестник ИЕ РАН*. 2018. № 3. С.43–47.
  20. Швейцер В. Региональные партии выходят на авансцену. *Современная Европа*. 2006. № 4. С. 84–93.
  21. Яшлавский Э. Антииммигрантские парии Европы: фальстарт или новое дыхание. *Контуры глобальных трансформаций*. 2018. Том 11. № 3. С.230–245.

Тема 4. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

1. Вплив суспільно-політичних розмежувань на формування партійних систем
2. Нормативно-правова основа функціонування політичних партій
3. Деїдеологізація та її вплив на інституціалізацію партій
4. Нормативно-правова основа функціонування політичних партій
5. Інституційні характеристики партійних систем
6. Типологізація партійних систем
7. Тенденції та перспективи розвитку партійних систем

Література:

1. Бунь В. Вплив інституційних факторів на електоральний вибір. *Формування органів влади як результат виборчого процесу 2006: Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції*. Львів: ЦПД ЛНУ ім.І.Франка, 2006. С.22–28.
2. Волгов М. Багаторівневі політичні партії та тренд децентралізації: теоретичний аспект у сучасному англomовному науковому дискурсі. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2013 . № 6 (68). С.198–207.
3. Гайворонский Ю. Консолидация партийных систем в контексте трансформации электорального пространства и политических режимов. На примере стран Балканского региона. *Полития*. 2014.-№2. С.141–154.
4. Кодекс належної практики у виборчих справах. Керівні принципи та пояснювальна доповідь, ухвалені Венеціанською комісією на 52-й сесії (Венеція, 18-19 жовтня 2002 року), Європейська комісія за демократію через право, CDL-AD (2002) 023 rev. URL: [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDLAD\(2002\)023rev-ukr.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDLAD(2002)023rev-ukr.pdf).
5. Литвин В. Інституційно-процесуальні та політико-поведінкові атрибути і різновиди напівпрезидентської системи правління: порівняльний аналіз на прикладі країн Європи. *Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути і процеси*. Львів, 2018.815 с.
6. Липсет С., Роккан С. Структуры размеживаний, партийные системы и предпочтения избирателей. Предварительные замечания. *Политическая наука: Социально-политические размеживания и консолидация партийных систем*. 2004. № 4. С. 204–235.
7. Остапеч Ю., Гайданка Є., Ключкович А. Марадик Н. Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід для України. Серія «Studia Regionalistica» / № 8; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія». Ужгород: ПП Данило С. І., 2014. 256 с.
8. Романюк А., Литвин В. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 548 с.
9. Романюк А., Литвин В., Панчак- Бялоблоцька Н. Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи: порівняльний аналіз. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 462 с.
10. Рёммеле А. Структура размежевания и партийные системы в Восточной и Центральной Европе. *Политическая наука*. 2004. № 4. С. 30–51.
11. Спасский Е. Трансформация политических партий и их типологическая концептуализация: опыт западной партологии. *Полития*. 2008. № 2. С.103–111.
12. Чахар Р. Учредительные выборы и их значение для процесса трансформации политических систем государств Центральной Европы. *Политическая концептология*. 2015. № 1. С.231–236.

13. Швейцер В. Партии и движения политической альтернативы современной Европы. Научно-аналитический вестник ИЕ РАН. 2018. № 3. С.43–47.
14. Швейцер В. Трансформация партийно-политических систем Европы. *Большая Европа. Идеи, реальность, перспективы*: Монография. М.: Весь Мир, 2014. С. 541–562.
15. Яшлавский Э. Антииммигрантские партии Европы: фальстарт или новое дыхание. *Контуры глобальных трансформаций*. 2018. Том 11. № 3. С.230–245.

Тема 5. ВИБОРИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1. Типи виборів в країнах Європейського Союзу
2. Пропорційна виборча система формування парламентів (Чехія, Словаччина, Польща)
3. Змішана виборча система формування парламентів (Румунія, Німеччина, Угорщина)
4. Характеристика місцевих виборів в країнах ЄС

Література:

1. Авксентьев А. Сучасна теорія голосування в контексті українських електоральних трансформацій. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.01. – теорія та історія політичної науки*. Харків, 2017. 274 с.
2. Ашихмина Я. Концептуальное осмысление понятия «электоральный цикл» на материале исследований политических трансформаций в Российской Федерации в 2013–2014 гг. *ПОЛИТЕКС*. Том 1. № 4. С. 68–81.
3. Голосов Г.В. Пределы электоральной инженерии: «смешанные несвязанные» избирательные системы в новых демократиях. *Политические исследования*. 1997. № 3. С. 102–114.
4. Электоральные процессы в Европейском Союзе (середина второго десятилетия XXI века). Москва: Институт Европы, 2016. 116 с.
5. Кюнле С., Стейн К. Мажоритарные избирательные системы ведут к появлению двухпартийных систем. Теория и методы в современной политической науке: Первая попытка теоретического синтеза / под. Ред. С.Ларсена. М.: РОССПЭН, 2009. С.106–128.
6. Любарев А. Избирательные системы: российский и мировой опыт. М.: РОО «Либеральная миссия», 2016. 632 с.
7. Пожидаева О. Партийные стратегии как фактор успеха радикально правых партий в европейском политическом пространстве. Опыт качественного анализа. *Полития*. 2019. № 2. С.108–124.
8. Политическая наука: Выборы и электоральные исследования. М.: ИНИОН РАН, 2019. 279 с.
9. Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідження

- структур, мотивів і результатів. К.: АртЕк, 2001. 224 с.
10. Таагепера Р., Шугарт М. Описание избирательных систем. *Политические исследования*. 1997. № 3. С. 114–137.
  11. Табачник Д., Верник О. Западные избирательные системы: мифы, геополитика, права человека. Харьков: Фолио, 2009. 271 с.
  12. Ченцова Э. Почему выборы безнадежно устарели: Давид Ван Рейбрук о «синдроме демократической усталости». URL: <https://discours.io/articles/theory/pochemu-vybory-beznadezhno-ustareli-david-van-reybruk-o-sindrome-demokraticeskoy-ustalosti>
  13. Шведа Ю. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні Львів, 2010. 462 с.
  14. Уоллерстайн М. Избирательные системы, партии и политическая стабильность. *Политические исследования*. 1992. № 5–6. С. 156–163.

5. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

У формі таблиці за визначеними критеріями зробити порівняльний аналіз партійних систем країн Західної Європи

2. У формі таблиці за визначеними критеріями зробити порівняльний аналіз партійних систем країн Центрально-Східної Європи

3. Охарактеризувати та зробити порівняльний аналіз принципів організації основних типів політичних партій.

4. Охарактеризувати основні міжнародні об'єднання політичних партій. Історичні Інтернаціонали. Сучасні Інтернаціонали. Участь партій у роботі європарламенту.

5. Охарактеризувати особливості виборів до Європейського парламенту

6. Охарактеризувати емпіричні методи аналізу партій та партійних систем. Індекс фракційності. Індекс агрегації. Ефективне число електоральних та парламентських партій. Індекс електоральної нестійкості тощо. Прорахувати вказані індекси взявши за основу результати виборів в одній із країн Європейського Союзу.

7. Описати та охарактеризувати основні чинники впливу на еволюцію партійних систем. Йдеться про соціетальні та інституційні. Розглядаючи соціетальні чинники акцентувати увагу на соціально-політичних розмежуваннях, а аналізуючи інституційні – на нормативно-правовій базі функціонування партійних систем, формі правління, формі державного устрою, виборчій системі. Аналіз чинників здійснити взявши для прикладу партійну систему Польщі, Німеччини, Словаччини і т. д.

8. Описати особливості становлення партійних систем країн ЦСЄ.

9. Описати особливості становлення партійних систем країн Західної Європи

10. Зробити аналіз партійної системи однієї з обраних країн за наступною логічною схемою: а) форма правління та форма державного устрою; б) виборча

система, закон про політичні партії; в) суспільно-політичні розмежування та їх вплив на еволюцію партійної системи; г) емпіричні показники функціонування партійної системи (індекс фракційності, індекс агрегації, ефективне число партій тощо).

6. ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 - 100	A	відмінно	Зараховано
82 - 89	B	добре	
74 - 81	C		
64 - 73	D	задовільно	
60 - 63	E		
35 - 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0 - 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

7. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Голосов Г.В. Сравнительная политология: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / Г. В. Голосов – Изд-во Европ. ун-та в С.-Петербурге, 2001. – 368 с.
2. Исаев Б. А. Теория партий и партийных систем: Учебное пособие для студентов вузов / Б. А. Исаев. – М.:Аспект Пресс, 2008. – 367 с
3. Обушний М. Партологія: Навчальний посібник / М. Обушний, М. Примуш, Ю. Шведа / За ред.. М. І. Обушного. – К.: Арістей, 2006. – 432 с.
4. Политические системы современных государств: Энциклопедический справочник: в 4 т. – Т. 1: Европа / МГИМО (У) МИД России, ИНПО; гл. ред. А. Торкунов, научн. Ред. А. Мельвиль, отв. Ред. М. Миронюк. – М.: ОАО «Московские учебники и Картолитография», 2009. – 616 с.
5. Примуш М. Політичні партії: історія та теорія. Навчальний посібник / М. Примуш. – К.: «Видавничий дім «Профсвітал», 2008. – 416 с.

6. Теория и методы в современной политической науке: Первая попытка теоретического синтеза / под. ред. С. У. Ларсена; [пер. с англ. Е. А. Жуковой]. – М. : РОССПЭН, 2009. – 751 с.
7. Шведа Ю. Партії і вибори: енциклопедичний словник / Ю. Шведа. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 750 с.
8. Шведа Ю. Політичні партії у виборах: теорія і практика виборчої кампанії: нав.-мет. посіб. / Ю. Шведа. – К.: Знання, 2012. – 373 с.
9. Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів: Тріада плюс, 2004. 528 с.